

BODNÁR ZSIGMOND TÖRVÉNYE.¹⁾

A »Mind« utolsó száma sötét gondolatokkal töltött el. Véletlenül a megjelent új angol philosophiai könyvek listáján akadt meg szemem. Az utolsó pár hónap termékei ezek. És eszembe jutott, hogy talán ennek a pár hónapnak, de egy fél-évnek mindenesetre a philosophiai productiója mennyiségileg több, mint az egész magyar e szakbeli irodalom, kezdetének derengő emlékeitől számítva. Minőségi tekintetben is alig áll másként a dolog.

Ne keressük most itt e jelenség okait, mely különben az emberi tudás csaknem minden más terén is jellemzője és egyik legmegdöbbentőbb tünete honi viszonyainknak. De vessük fel a kérdést, hogy erre a szomorú tényre való tekintettel mi a kritika feladata. A válasz még nem is lehet kétséges. *Mérjünk európai mértékkel.* A túlbecsülés, a ki nem érdemelt dicséret nagyobb társadalmi kár, mint a túlszigorú bírálát. A pajtáskodó vagy avatatlan kritika által félrevezetett közvélemény az amúgy is csekély keresletet a valóban érdemes irodalmi munkától eltereli. Egy rossz könyv érdemtelen sikere mindig egy jobb könyv sikerének teljes vagy részben való megrontását jelenti. Ez áll úgy az anyagi, mint az erkölcsi szempontokból. Másrészt az érdemtelen siker buzdítás a feldicsértnek az irodalom újabb »gazdagítására«, a mely ismét papírban, nyomdafestékben, anyagi és erkölcsi keresletben való pusztítást jelent egy érdekesebb rovására. A kritika nagy és nemes feladata épen az volna, hogy a gondolatszabadságon alapuló modern társadalomban a keresletet és kínálatot a társadalomra leghasznosabb módon befolyásolja. Mert a szellemi világban a dolog természete szerint a szabad versenynek kevésbé van meg a »jobbát« biztosító az a szerepe, mely az anyagi termelés terén működik. Az emberek

¹⁾ A népfajok sorsa és más kérdések. Írta Bodnár Zsigmond Budapest. Eggenberger-féle könyvkereskedés. 1900.

ugyanis szellemi szükségleteik helyes kielégítési módjait még sokkal kevésbé képesek felismerni, mint a testieket. És a rémregények vagy jukker novellák gyakran elnyomják a komoly társadalmi regényt, az öblös chauvin jelszóktól duzzadva kongó krónikák a kor történelmének hű rajzát, az áltudományos, ú. n. philosophiai művek a nagy elmék új világosságot gyűjtő bölcsészeti alkotásait.

* * *

Bodnár Zsigmond könyve és a fogadtatás, melyben a napi-sajtó »bölcselei« azt részesítették, újból felidéztek bennünk ezeket a — sajnos — nagyon is gyakran jelentkező reflexiókat.

Bodnár Zsigmond legújabb könyve csak alkalmazása az ő elméletének, melyet »erkölcsi törvénynek« nevez s melyet »1891-ben fedezett fel« és melyet Kopernikus felfedezésével mér össze. Ez a »törvény« azt mondja, hogy vannak korok, mikor az emberiség a szép, jó és igaz eszméjét egységben látja; vannak ismét korok, melyekben ez az egység folytonos lazulásban van. Előbbi az idealismus, utóbbi a realismus kora. Ezeknek a koroknak hullámszerű váltakozása tölti be az emberiség történelmét. S ha még hozzáteszszük, hogy szerző szerint ugyan ezen értelemben véve vannak idealista és realista emberfajok is, úgy a váltakozó ideális és reális korok az azokban szereplő ideális és reális fajokkal megmagyarázzák a történelem összes jelenségeit, az emberi haladás egész pályáját.

Azok, a kik megtanulták, hogy a szép, jó és igaz eszméi nem absolut fogalmak, nem kezdettől fogva működő örök princípiumok, hanem hogy azok örökös fejlődésben, változásban és átmenetben vannak, hogy nem ezek az eszmék — mint valami csodálatos és elemi erők — alkotják a társadalmi jelenségeket és viszonyokat, hanem hogy ép megfordítva áll a dolog (bár a társadalomra való visszahatásuk is kétségtelen), azok előtt már ezen kevés előrebocsátott tétel is megfelelő világításba fogja helyezni a Kopernikus felfedezésével összehasonlított törvény jelentőségét.

De szerző kezében ez a »törvény« igen termékenynek bizonyul, már t. i. őt meggyőzi arról, hogy egyes jelenségeknek legmélyebb okait tárja fel előttünk.

Mily mélységes magyarázat és finom néppszichologia pl. ez: »A cigány például rendkívül erős faj, egységes, összefoglaló a gondolkozása, azért büszke, önérzetes, megveti a most szereplő fajok korlátolt, elemző, megkülönböztető realismusát s rosszul

érzi magát: örökös nyugtalanságban, szórakozás, veszekekedés, meg vándorlásban kell napjait élnie.« (9. 1.)

Íme a cigányság szerepe a törvény világitásába helyezve. A magyarázat nemcsak mély, de kényelmes is. Fel vagyunk mentve ezentúl, hogy fáradságos történelmi, ethnographiai, környezeti, biológiai stb. vagy egyéb okokkal igyekezzünk a socialis jelenségeket magyarázni. Ha azt mondjuk, hogy a cigány ideális faj (az olvasó kétségtelenül nem egyszer tapasztalta, hogy ezekben a barna emberekben milyen csodálatos egységben él a szép, jó, igaz eszméje!) s ha hozzáteszszük, hogy a reális milieuban rosszul érzi magát: igen teljes és végleges magyarázathoz jutottunk.

Vagy pl. a spanyol decadentia igaz okait is könnyű felfedezni. Itt sem szükséges magunkat távolabbi okokkal megerősíteni. Szerző könnyűszerrel igen emelkedett álláspontra vezet: »A spanyol a latin fajok közt is a legidealistikusabb jellem, azért nehezen tud megélni a mai reálisabb gondolkozás idején.«

Vagy vegyünk egy inkább részletkérdést: a családi életben észlelhető változásokat. Íme a magyarázat: »A latin fajok főleg reálisabb időkben, mikor nagyon követelő a feleség és a gyermek, rendesen bomlott családi életet élnek. A férj nem tud tapintatosan engedni, sima, jóságos, gyöngéd, engedékeny családfő lenni. Bomlott lelki állapota kikapóssá, házasságtörővé teszi a férfiút és a nőt, a mi talán azért is fordul elő ritkábban az angolok családi életében, mert jó és tapintatos realisták a férjek.« (21.1.) Szegény Spencer, Westermarek, Grosse, Ribot, Fouillée s ti többiek, kik hangyaszorgalommal gyűjtitek az adatokat a családi élet és az azzal kapcsolatos complicált jelenségek magyarázatára, s te is szegény, nagy elhunyt hazánkfia, Beöthy Leó, milyen hiába való munkát végeztetek! Ki fog az erkölcs kopernikusi törvénye után ilyen alacsony munkával foglalkozni: a realismus és idealismus jel-szavaival és ezek combinatioival és variatioival igen könnyen és sikeresen lehet ezentúl a bonyolult socialis problémákat megmagyarázni. Lehetetlen is, hogy követőkre ne találjon azok körében, kik lehetőleg gyorsan sociologusok óhajtanak lenni. A módszer azzal az előnnyel is bír, hogy szélesebb kör elismerésére számíthat, mint az eddigi kissé unalmas synthesisek vagy analysisek.

De a »törvény« nemcsak a legnagyobb és legnehezebb emberi problémák magyarázatában bizonyul igen termékeny formulának, hanem a napi politika kis kérdéseire is meglepő világosságot tud vetni.

Íme az agrarizmus erősbbödése, a Bánffy bukása, az antisemitizmus térfoglalása, a merkantilizmus gyöngülése, mindez a növekedő idealizmusból könnyen megmagyarázható. A zsidó-üldözések feléledését is bizton reméli szerzőnk, mint az idealizmus egyik csalhatatlan symptomáját.

Nem folytatom tovább ezeket a szemelvényeket. Az olvasó, kinek csak egy kis philosophiai trainingja van könnyen be fogja látni, hogy a Bodnár magyarázatai egy cseppet sem állanak magasabb fokon, mint azok a babonás tanok, melyek az eseményeket a távolabbi okok kifürkészése helyett túlvilági erőkből, a jó és rossz szellemek személyes intervenciójából magyarázták meg. Ha az idealizmus helyett angyalt és a realizmus helyett ördögöt mondanánk, vagy akár megfordítva, a törvény semmit sem veszítene tudományos értékéből.

Különben a Bodnár törvénye egy helyes megfigyelés helytelen magyarázata, mondhatnám, a tudomány eddigi eredményeinek visszadöntése a metaphysikai vagy theologikus bölcselkedés útvesztőjébe.

Mert ez a megfigyelés és ez a tan igen régi. Régóta észrevették, hogy a történelem eseményei, berendezései, a korok ú. n. szelleme többékevésbé megisméltódnak. Soha ugyan nem megy végbe teljesen egy és ugyanazon módon két dolog, de gyakran hasonlóan folyik le. Vagy adjuk át a szót Conchának, ki irodalomtörténeti kérdésekben méltán tekintély:

»Herder előtt sem egyenesen leömlő folyam a szellemi haladás, hanem a benne egymást föl váltó végletekből alakult görbe. Az abderitaság, mely a fönnállóhoz ragaszkodik, a chiasmus, mely örökös haladásban remél, a terrorismus, mely az emberiséget visszalökni kívánja: ezekbe foglalja össze Kant a történelmi felfogás téves irányait, melyekkel szemben áll az emberiség szaggatott, de mégis állandó haladása, — mik egyebek, mint Bodnár nemzeti eszméje, új eszméje, reactiója s újjászületett nemzeti eszméje? Condorcet marche de raison-jának, Krause thesis, anthithesis, synthesisének rythmusa, Comte görbe vonala, Gioberti csigavonala, melylyel a szellemi haladást symbolizálják, utóbbinál a progresso és regresso synthesise, mindannyian más és más formában, de Bodnárénál sokkal mélyebb alapon fejezik ki e haladás törvényét. Újnak tehát lényegére nézve semmi esetre sem tekinthetni Bodnár törvényét.« (Budapesti Szemle 1893. CCIV. sz.)

Fűzzük ezekhez a Herbert Spencer tanát, mely szerint a történelemben jelentkező ismétlődés csak a rythmus egyetemes természettörvényének egyik esete, melyet az anyag és az erő törvényeiből magyaráz meg és mint az erő fönmaradása elvének kikerülhetetlen postulatumát állítja oda.

De egy ilyen hullámszerű mozgás még nem magyarázza meg a történelem jelenségeinek okait. Bizonyos ismétlődő jelenségeket egy önkényesen választott kifejezéssel megjelölni s azt mint a jelenség okát odaállítani, nem tudományos eljárás. Még ha ez az ismétlődés nem is változó és soha teljesen ugyanazon alakban vissza nem térő hullám, hanem szabályos változatlan körforgás volna, még akkor sem elégedhetnénk meg azzal, hogy e jelenségek magyarázatául a körforgást állítsuk oda, mert a körforgás itt nem lehet ok, hanem okozat, egészen úgy, mint a hogy a higanyoszlop váltakozó emelkedése és süllyedése a hőmérőben csak okozat, mely figyelmünket bizonyos azt előidéző okok kutatására felkelti, de azok magyarázatát nem adja.

Hogy világosabban szóljak. Bár Spencer a rythmus törvényét mélyebb okokra vezeti vissza, — mint említém — az anyag és az erő mechanikai viszonylataira, bár Herder és Comte s a többiek is észrevették ezt a rythmust, egyiknek sem jutott eszébe azt mint a társas élet jelenségeinek okát oda állítani, hanem megírta kiki, a társas jelenségek okait keresve, a maga sociológiáját vagy történetbölcseletét, melyekben a rythmus törvényét ugyan látjuk, de a mely mint okozat nem magyaráz meg semmit.

Bodnár ép az ellenkezőt teszi. Az ismétlődést mint absolut örök és végső okot tekinti és az ismétlődő hullámot önkényesen idealismusnak, meg realismusnak nevezve el, bennük látja a társas élet jelenségeinek okait és ez által a tudomány eddig kiküzdött eredményeit negligálva, helyettük egy csodálatosan naiv és primitív magyarázatot ad.

Fölösleges ezek után a részletekbe mélyebben belemenni és kimutatni, hogy a történelmi tények csoportosítása gyakran mennyire önkényes, hogy olyan teljes analógiák, milyeneket szerző lát, a történelemben nem fordulnak elő, hogy ilyenféle beszéd, mint »mikor pedig az idealismus elérte délpontját, mint 1480., 1680., 1815. körül« vagy »eszmény alatt értjük azt az előttünk lebegő jót, melyre az ember törekszik és 12—20—30 év alatt rendszeren el is éri vagy közelebb jut hozzá«, mennyire tarthatatlan stb.

Csak egy szempontot akarunk még kiemelni. Ez a könyv erős politikai tendenciával bír, melylyel szerző az idealizmus és realizmus varázsszavai alatt politikai és társadalmi életünk egyes újabb jelenségeit, melyek méltán nyugtalanítják a szabadság és a haladás barátait, szerfölött dédelgeti. Talán ez sikerének egyik oka bizonyos oldalról. Például a szerző a kereskedelemről úgy beszél, a hogy az egy néppárti demagógnak sem válnék becsületére, az előítéletektől elvakultan nem látva, (vagy tán sohasem olvasott művelődéstörténetet?) hogy az általa annyira gyűlölt merkantil irány vagy industrializmus az emberiség haladásának (nemcsak a gazdaságának) legalább fele részét tette ki a múltban és kétségtelenül a jövőben sem fogja kisebb részét alkotni. A philosophia sohasem zárkózott el a napi politika actualis feladataitól.

És ez jól van így. Az összefüggés köztük oly szembeszökő, hogy a philosophiai alkotás értéke, ereje és jelentősége, mértéke az illető politikai áramlat értékének, erejének és jelentőségének.

S ha a liberalismus a maga védelmét egy Smithben, egy Millben, egy Spencerből stb., nálunk egy b. Eötvösben találta meg; ha a socialismus többek közt egy Marxban, egy Georgeban, egy Kidd-ben s nálunk egy Piklerben; ha a nemzeti állam pl. egy Steinben, egy Treitschkében, nálunk egy Conchában, Kunczban: nincs semmi kifogásunk az ellen, hogy a magyar reactio philosophiai igazolását a Bodnár kopernikusi törvényében lelje fel.

E philosophiai rendszer méltó e politikai mozgalomhoz.

Elemér Oszkár.